

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XVI

Zagreb 1992

Broj 29

rasprave i prilozi

UDK: 949.713
Izvorni znanstveni članak

PAPA IVAN IV. SOLINJANIN I POKRŠTENJE HRVATA

Dominik MANDIĆ OFM*

I PAPA IVAN IV. RODEN JE U SOLINU

Glavni i najznamenitiji izvor iz kojega poznajemo život pape Ivana IV. jest *Liber pontificalis* Rimske Crkve. Znameniti njemački povjesničar Teodor MOMMSEN dokazao je da je odsjek toga djela koji govori o papi Ivanu IV. napisan za pape Konona (686–687)¹, dakle nekih 45 godina poslije smrti Ivana IV, kada je, nema sumnje, još živjelo više klerika i dvorjanika Ivana IV. koji su dobro poznavali njegov život prije papinstva i njegov rad kao pape. Prema tome, *Liber pontificalis* suvremeno je prvorazredno svjedočanstvo suvremenika i očevidaca o životu i radu pape Ivana IV.

Liber pontificalis ovako opisuje život pape Ivana IV. (640–642):

»Ivan, rodom Dalmatinac, sin Venancija Skolastika, sjedio je jednu godinu, osam mjeseci i 19 dana. Ovaj je za svoga vremena poslao po svoj Dalmaciji i Istri mnogo novaca po presvetom i prevjernom opatu Martinu radi otkupljivanja sužanja, koji su bili zarobljeni od (poganskih) naroda. U isto vrijeme podigao je crkvu blaženim mučenicima Venanciju, Anastaziju, Mauru i mnogim drugim mučenicima, od kojih je smrtne ostatke naredio prenijeti iz krajeva Dalmacije i Istre i sahranio ih u gore spomenutoj crkvi, kraj lateranske krstionice, uz bogomolju blaženoga Ivana Evanđeliste, koju je crkvu ukrasio i razne joj darove prikazao...«²

Liber pontificalis tvrdi dakle da je papa Ivan IV. rođen u Dalmaciji i da je bio sin skolastika Venancija.

* Povjesničar Dominik Mandić OFM (+ 1973) intenzivno se bavio počecima hrvatske povijesti. Uredništvo CCP-a objavljuje jedan od njegovih posljednjih neobjavljenih radova u kojem autor otvara prve stranice hrvatske crkvene povijesti.

1. Th. MOMMSEN, *Gesta pontificum romanorum*, MGH, I, Berlin, 1898, str. XIII sl.
2. »Iohannes, natione Dalmata, ex patre Venantio Scholastico, sedit ann. I (menses) VIII dies XVIII. Hic temporibus suis misit per omnem Dalmatiam seu Histriam multas pecunias per sanctissimum et fidelissimum Martinum abbatem propter redemptionem captivorum qui deprædati erant a gentibus. Eodem tempore fecit ecclesiam beatis martyribus Venantio, Anastasio, Mauro et aliorum multorum martyrum, quorum reliquias de Dalmatias et Histrias adduci præceperat, et recondit eas in ecclesia suprascripta, iuxta fontem lateranensem, iuxta oratorium beati Iohannis Evangelistae, quam ornavit et diversa dona optulit...« (*Liber pontificalis*, izd. L. Duchesne, I, Paris, 1886, str. 330; Th. MOMMSEN, *nav. dj.*, str. 177).

U kasno doba staroga vijeka i u ranome srednjem vijeku uz upravitelja rimskih i rimsko-bizantskih pokrajina stajao je odličnik, učen u rimskom pravu, zvan Skolastik³, koji je kao pravni i diplomatski savjetnik pomagao upravitelju pokrajine. Redovito sjelo upravitelja pokrajine i njegova pravna i diplomatska savjetnika (skolastika) bio je glavni grad pokrajine. Prema tome, skolastik Venancije, otac pape Ivana IV, imao je svoje stalno boravište u Saloni, današnjem Solinu, glavnom gradu tadašnje rimsko-bizantske pokrajine Dalmacije. Budući da je, kako kaže *Liber pontificalis*, papa Ivan IV. rođen u Dalmaciji od oca koji je obavljao službu skolastika, Ivan IV. bio je rođen u Saloni, današnjem Solinu, i tu je morao provesti svoju najraniju mladost.

O tome kad je u Saloni rođen papa Ivan IV. nemamo izričitoga suvremenog svjedočanstva. Kako znamo iz izvorno sačuvanoga Zapisnika (*Registrum*) pisama pape Grgura I. (590–604)⁴, od 594. do 598. u Saloni je bio skolastik Marcel, pravni savjetnik tadašnjega dalmatinskog upravitelja Marcelina.⁵ Prema tome, Venancije, otac pape Ivana IV, mogao je doći za skolastika glavnoga grada Dalmacije tek poslije 598.

Kako je poznato, glavni krivac nezakonitoga ređenja i neposluha Maksima, salonitanskoga metropolita, Rimskoj crkvi 593–599. bio je dalmatinski upravitelj Marcelin.⁶ Kad je taj neugodni slučaj, koji je sedam godina uznemirivao papu Grgura I, carski dvor u Bizantu, egzarhe u Raveni i cijelu Dalmaciju⁷, bio 25. kolovoza 599. završen, ništa nije bilo naravnije nego da dalmatinski upravitelj Marcelin napusti svoje mjesto sa svojim skolastikom Marcelom. Prema tome, Venancije, otac Ivana IV, mogao je biti imenovan novim skolastikom najranije 600. po Kristu. Tu godinu valja uzeti kao najraniju kad se budući papa Ivan IV. mogao roditi u Saloni.

Sv. Beda Časni (673–735) zabilježio je u svojoj *Crkvenoj povijesti* da je papa Ivan IV. nakon svoga izbora za papu, a prije ređenja, upravio pismo škotsko-britanskim biskupima »puno (apostolske) vlasti i učenosti«. To su pismo potpisali: »Hilarij, nadsvećenik i čuvar mjesta svete apostolske stolice; Ivan đakon i u ime Božje izabrani (papa); i Ivan primicerij i čuvar mjesta svete stolice apostolske, i Ivan, sluga Božji, savjetnik iste apostolske stolice.«⁸

Sv. Beda imao je u rukama izvorno pismo koje je izabrani papa Ivan IV. upravio škotsko-britanskim biskupima, koji su proživljavali veliku krizu u novonastalim

3. Vidi: Du CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, VI, Parisiis, 1846, str. 112 sl.

4. *Gregorius I, Registrum epistolarum, lib. I–IV, MGH, Ep. I*, Berlin, 1887; *Ep. II*, Berlin, 1890/99.

5. »Gregorius Marcello Scholastico«, *Gregorii I, Reg. IV, ep. 20 (MGH, Ep. I, str. 254 sl.) i Reg. VIII, ep. 24 iz lipnja 598 (MGH, Ep. II, str. 26)*. Vidi: D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*, Rim, 1963, str. 40, bilj. 33 i 41, bilj. 39.

6. »Gregorius Marcellino proconsuli Dalmatiae«, *Gregorii I, Reg. IX, ep. 158 (MGH, Ep. II, str. 159) i Reg. III, ep. 22 (MGH, Ep. I, str. 181)*.

7. Vidi D. MANDIĆ, *nav. dj.*, str. 39–47.

8. »Sed et Johannes qui successori ejusdem Honorii Severino successit... litteras eis magna auctoritate atque eruditione plenas direxit... Hilarius archipresbyter, et servans locum sanctae sedis apostolicae, Johannes diaconus, et in Dei nomine electus; item Johannes primicerius, et servans locum sanctae sedis apostolicae, et Johannes servus Dei, consiliarius ejusdem apostolicae sedis« (Beda VENERABILIS, *Historia Ecclesiastica*, cap. XIX, Migne, *Patr. Lat.*, vol. 95, col. 113).

prilikama nakon doseljenja Anglosasa na Britansko otočje. Iz Bedina svjedočanstva saznajemo da je Ivan IV, kada je bio izabran za papu, bio rimski (kardinal) đakon i da je bio učen čovjek.⁹ Prema onodobnim propisima crkvnjak je morao imati najmanje 30 godina da bi postao đakonom.¹⁰ Prema tome, da je Ivan IV. postao rimskim đakonom samo koji mjesec prije svoga izbora za papu 3. kolovoza 640, morao se roditi najkasnije u prvoj polovici 610, dakle četiri do pet godina prije razorenja Salone. Ako su rimski kler i narod izabrali za papu đakona Ivana, rodom Dalmatinca, odmah sljedeći dan poslije smrti bivšega pape Severina (†2. VIII. 640), to nam govori da Ivan Solinjanin nije bio u Rimu nova osoba, nego čovjek koji je barem pet-šest godina živio u Rimu kao (kardinal) đakon i svojom učenošću, razborom i vezama pokazao da je vrijedan biti izabran za rimskog biskupa, iako nije bio rodom iz grada Rima niti njegove bliže ili dalje okolice, odakle su se obično birali rimski biskupi. Ako je, dakle, Ivan IV. imao samo 35 godina kada je 3. kolovoza 640. bio izabran za papu, on se morao roditi najkasnije 605. po Kr., dakle devet ili deset godina prije razorenja Salone, glavnoga grada Dalmacije.¹¹

Budući papa Ivan IV, za kojega smo utvrdili da se rodio između 600. i 605, morao je zarana pokazati zvanje za crkvenu službu. Za taj poziv mogao se prijavljati u školi salonitanske metropolije. Mogao je poći u Ravenu, glavni grad ravenkog egzarhata, kojemu je politički pripadala i Dalmacija. Ali mi 640. nalazimo Ivana u Rimu kao (kardinala) đakona Rimske Crkve. Iz toga valja izvesti da je otac Ivanov, skolastik Venancije, koji je po svojoj službi budno pazio na prilike u Dalmaciji i bližnjim pokrajinama, odlučio svoga sina Ivana poslati iz Salone u papinsku školu u Rimu. To je moglo biti neposredno prije pada Salone 614/15, ali i koju godinu prije toga. Na tu odluku skolastika Venancija morale su navesti onodobne političke i vjerske prilike.

Po uredbama cara Dioklecijana 297, cara Konstantina I. 337. i Teodozija Velikoga 395. Dalmacija je pripadala Zapadnomu Rimskom Carstvu¹²; crkveno bila je područje Zapadne patrijaršije, Rimske Crkve¹³. Poslije propasti Zapadnoga Rimskoga carstva 476. Dalmacijom su vladali Zapadni Goti od 489. do 555. Istočnorimski car Justinijan I. (527–565) od 535. do 555. oslobodio je od Gota Dalmaciju i velik dio Italije. Sve te krajeve bivšega Zapadnog Carstva ujedinio je u jednu političku jedinicu s glavnim gradom u Raveni, koja je nazvana ravenkim egzarhatom.¹⁴

U borbama sa Zapadnim Gotima u Dalmaciji car Justinijan I. oko 546. pozvao je u pomoć Langobarde, germansko pleme, i dopustio im da kao saveznici (*foederati*) prijeđu Dravu i nasele se u panonskim provincijama Saviji i Drugoj Panoniji

9. O učenosti pape Ivana IV. posebno govori učena poslanica caru Konstantinu III. i njegovu polubratu Heraklionu, o kojoj ćemo kasnije govoriti.

10. O đakonima vidi: Du CANGE, *Glossarium*, II, Parisiis, 1842, str. 834 sl.

11. O razorenju Salone 614–615. vidi: F. BULIĆ, *Sull'anno della distruzione di Salona, Bullettino*, 24 (1906), str. 268–304; F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925, str. 232.

12. Vidi: D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 32–50.

13. D. MANDIĆ, *Bosna i Hercegovina*, I, Chicago, 1960, str. 361–433.

14. G. OSTROGORSKY, *History of the Byzantine State*, New Brunswick-New Jersey, 1957, str. 63–78; D. MANDIĆ, *Crvena Hrvatska*, Chicago, 1957, str. 79–93; ISTI, *Rasprave i prilozi*, str. 32–50.

te u noričkim provincijama u današnjoj Sloveniji i južnoj Austriji.¹⁵ Tu su Langobardi primili kršćanstvo u obliku Arijeva krivovjerstva. Da svladaju Gepide, koji su držali Drugu Panoniju i današnju Vojvodinu, Langobardi su 567. pozvali iz današnje južne Rusije u pomoć ratoborno i divlje turansko pleme Avare.¹⁶ Brzim zahvatom Avari su 567. svladali Gepide i opljačkali velik dio Dalmacije i panonskih krajeva koje su Langobardi držali svojim. To je potaklo Langobarde da su 568. ostavili Panoniju i preko Alpa prešli u sjevernu Italiju.¹⁷ Godine 582. Avari su zauzeli velik i ugledan grad Sirmium, glavni grad Druge Panonije, koji je bio na mjestu današnje Srijemske Mitrovice.¹⁸ Godine 597. duboko su provalili u Dalmaciju cestom koja je vodila od Sirmiuma u Salonu.¹⁹ Provale Avara u Dalmaciju posebno su učestale za nevrijednoga istočnorimskog cara Foke (602–610) i prvih godina cara Heraklija I. (610–641). Veliki gradovi u Dalmaciji: Bistue Nova kod Zenice, Domavia kod Srebrenice, Delminium (Duvno), Sarsiteron kod Mostara, Narona (Vid) kod Metkovića, Epidaurion (Cavtat) kod Dubrovnika, padali su jedan za drugim dok Avari nisu 614/15. osvojili i Salonu, glavni grad Dalmacije.²⁰

U Italiji su Langobardi iz etničko-političkih i vjerskih razloga nastupali kao neprijatelji Rimsko-bizantskoga Carstva i Katoličke Crkve. Snažnim zahvatima brzo su osvajali bogate rimske gradove u današnjim lombardskim nizinama. Godine 569. prešli su rijeku Pad i počeli napadati krajeve oko Ravene, gdje je bilo političko sjelo bizantsko-rimskoga ravenkog egzarhata. Godine 571. zauzeli su grad Benevent i tu stvorili jako langobardsko uporište. Nastojanjem pape Grgura Velikoga (590–604) langobardska vojvodska obitelj u Beneventu prešla je na katoličku vjeru čim je prestao pritisak beneventskih Langobarda na Rim iz vjerskih razloga.²¹

Imajući u vidu tadašnje političke i vjerske prilike, skolastik Venancije svoga sina Ivana poslao je u Rim da se tamo izobrazi za crkvenog službenika. Rim je tada bio vojvodstvo (*ducatus*) ravenkog egzarhata.

15. PROCOPIUS, *De bello Gothico*, III, cap. 33, ed. G. Dindorf, Bonn, 1838, str. 418; Pauli DIACONI, *Hist. Langob.* I, cap. 22, *MGH SS rer. Langob.*, str. 60; isto, II, cap. 7, *op. cit.* str. 76; B. GRAFENAUER, *Razmerje med Slovani in Obri do obleganja Carigrada (626)*, *Zgodovinski časopis*, IX, Ljubljana, 1955; D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 32–37.

16. O Avarima vidi izvore i literaturu kod GY. MORAVCSIK, *Byzantinoturcica*, II, izd. 2, Berlin, 1958; str. 51–53; pod riječi *Avaroi (Avaren)*.

17. Pauli DIACONI, *Hist. Langob.*, II, cap. 7, *MGH, SS rer. Lang.*, str. 76. vidi isto, str. 3 sl. i 9.; Ch. DIEHL, *Etudes sur l'administration byzantine dans l'exarchat de Ravenne (568–751)*, Paris, 1888; L. M. HARTMANN, *Untersuchungen zur Geschichte der byzantinischen Verwaltung in Italien ((540–750)*, Leipzig, 1889.

18. Menander PROTECTOR, *Hist. fragmenta*, G. DINDORF, *Hist. graeci minores*, II, Leipzig, 1871, str. 121–131; *Vizant. izvori*, I, Beograd, 1955, str. 86–98; F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata*, str. 219–223; JIREČEK – RADONIĆ, *Istorija Srba*, I, str. 62 sl.

19. Theoph. SIMOCATTES, *Historiae*, izd. C. de Boor, Leipzig, 1887, str. 45–55, 90–105, 116 sl.; *Theophani Chronographia*, ed. C. de Boor, Leipzig, 1883, I, str. 252–54; 257–59; *Vizant. izvori*, I, str. 92–98, 100, 105 sl., 284 sl.

20. O provalama Avara i Slavena potkraj 6. i na početku 7. st. u Dalmaciju i o propasti starih državnih i crkvenih uredaba vidi: F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata*, str. 72–193; B. SARIA, *Dalmatia*, u: PAULY–WISSOWA, *Realenzykl.*, *Suppl.* 8 (1956), str. 21–59; D. MANDIĆ, *Crvena Hrvatska*, str. 51–95; ISTI, *Bosna i Hercegovina*, I, Chicago, 1960, str. 28–45, 361–390.

21. Vidi bilj. 17 te O. BERTOLINI, *Roma di fronte a Bizanzio e ai Longobardi*, Bologna, 1943.

Zbog svojih naravnih darova, učenosti i ugleda kao sin visokog bizantsko-rimskoga činovnika skolastika Venancija, budući papa Ivan IV. postao je (kardinal) đakon Rimske Crkve čim je navršio za to propisanu dob. To je moralo biti oko 635. za papinstva Honorija I. (625–638). U to doba bio je ravenski egzarh Izacije (od oko 625–643), sposoban i radin čovjek.²² Na njegov poziv u ime cara Heraklija I. i uz njegovu, Izacijevu pomoć, Hrvati su od 626. do oko 635. više puta potukli Avare i protjerali ih iz Dalmacije i Panonije preko Dunava.²³ I u Italiji je Izacije nastojao suzbiti Langobarde i učvrstiti bizantsko-rimsku vlast.

U to vrijeme kršćanstvo se u kristološkim raspravama bilo jako pocijepalo, što je slabilo i rimsko-bizantsku državu. U prvoj polovici 7. stoljeća glavna je borba bila između pravovjernih kršćana i monofizita, koji su učili da je u Kristu ne samo jedna osoba nego i jedna narav, i to božanska. Videći pogubnost tih borba i razlika, Heraklije I. nastojao je naći izražaj, vjersku formulu, koja bi obje strane zadovoljila. Tu je formulu skovao bizantski patrijarh Sergije, koji je stao učiti da se ne govori o jednoj ili dvije naravi u Kristu, nego samo o jednoj volji u Kristu (*monoteletizam*). U dopisivanju s Bizantom papa Honorije I. dao je o volji Kristovoj izjavu, koja je bila nezgodno formulirana, tako da su je patrijarh Sergije i car Heraklije razumjeli u svom smislu. Nato je car Heraklije 638. izdao državni zakon, zvan *Ecthesis*, kojim je u ime države i s državnom prisilom nametnuo monoteletizam svojim podanicima kao zajedničku pravovjernu kršćansku ispovijest.²⁴ Prije nego je *Ecthesis* stigla u Rim, umro je papa Honorije I. Rimski kler i narod izabrali su za njegova nasljednika Severina. Budući da je tada postojao običaj da se papa ne smije rediti prije nego bizantski car dadne za to privolu, Rimljani su poslali u Bizant svečano izaslanstvo, koje se, da dobije carski pristanak za ređenje, obvezalo da će izabranom papi Severinu saopćiti *Ecthesis* i nastojati da ga potpiše. Car je pristao i Severin je bio ređen za papu 28. svibnja 640. Novi je papa na prvoj sinodi zabacio i osudio *Ecthesis* kao krivovjerni monoteletistički nauk.²⁵

Nakon smrti pape Honorija I. državni upravnik Rima u ime egzarha Izacija zaposjeo je papinsku palaču u Lateranu. Nato je egzarh oplijenio papinsku blagajnu i dignuo iz nje veliku količinu srebra i dragocjenosti: polovicu je poslao caru u Bizant kako bi mu financijski pomogao u ratovima protiv nekršćanskih neprijatelja Perzijanaca i Arapa, a drugu polovicu zadržao je za ravenski egzarhat.²⁶ To je izazvalo veliko neraspoloženje rimskoga klera protiv egzarha Izacija.

Kako ćemo domalo vidjeti iz pisma pape Ivana IV. bizantskim carevima Konstantinu III. i njegovu polubratu Heraklionu, za vrijeme Honorija I. i pape Severina najjači je teolog u Rimu bio naš Ivan Solinjanin. Pod njegovim utjecajem Honorije

22. O radu *Isacii patricii et exarchi Italiae* nalazimo suvremene vijesti u: *Liber pontificalis* (L. DUCHESNE, I, str. 328–333). Izacijev epitafij donosi *Corpus inscript. graecarum*, br. 9869. Vidi također Ch. DIEHL, *nav. dj.*, str. 173 i L. M. HARTMANN, *nav. dj.*, str. 14 sl.

23. Vidi D. MANDIĆ, *Bosna i Hercegovina*, I, str. 44–46, 179–185; ISTI, *Rasprave i prilozi*, str. 60–76, 230–33.

24. G. OSTROGORSKY, *nav. dj.*, str. 92–98; Ch. J. HEFELE – H. LECLERCQ, *Histoire des conciles*, III/1, Paris, 1909, str. 392 sl.

25. Ch. J. HEFELE–H. LECLERCQ, *nav. dj.*, str. 392 sl.

26. *Liber pontificalis*, Duchesne, I, str. 328–330; MOMMSEN, str. 175 sl.; C. BARONIUS, *Annales ecclesiastici*, ad an. 638, n. 6; Ch. J. HEFELE – H. LECLERCQ, *nov. dj.*, str. 392.

I. nije odobrio monoteletizam carigradskoga patrijarha Sergija, te je papa Severin osudio *Ecthesis*. Pod Ivanovim utjecajem ni egzarh Izacije nije se zauzimao za *Ecthesis*, nego je nastojao ojačati katolicizam Rimske crkve. I onaj dio blaga što ga je bio prenio u blagajnu ravenkog egzarhata iz lateranske riznice upotrijebio je za izgradnju katedralne crkve na otoku Torcello, oko koje biskupije nastojao je okupiti katoličke vjernike u bizanstske venecijanskom vojvodstvu.²⁷ Tim je nestalo starog neraspoloženja u rimskom kleru protiv egzarha Izacija, jer su Rimljani tada htjeli i sačuvati čistoću katoličke vjere i ostati u okviru rimsko-bizantske države. Tim je porastao i ugled đakona Ivana Solinjanina, koji je bio prijatelj egzarha Izacija i tada najučeniji i najodrešitiji borac protiv monoteletizma. To je sve utjecalo da su rimski kler i narod 3. kolovoza, odmah sljedeći dan nakon smrti pape Severina († 2. kolovoza 640),²⁸ izabrali za rimskoga papu (kardinala) đakona Ivana, rodom Solinjanina, za kojega se znalo da je odlučan borac protiv monoteletizma i prijatelj egzarha Izacija.

Čim je bio izabran za papu, Ivan IV. sazvaio je na Miholjdan, 29. rujna 640,²⁹ sinodu rimske metropolije i na njoj osudio monoteletizam i *Ecthesis*. U pismu carigradskom patrijarhu Pyrrhusu tu je osudu javio Bizantu. Kad je to pismo patrijarh saopćio Herakliju I, koji je ležao teško bolestan od vodene bolesti, car je izjavio da *Ecthesis* nije njegovo djelo, nego bivšega patrijarha Sergija († 638).³⁰

Iako je izabrani papa Ivan Solinjanin jako osudio monoteletizam i zabacio državni dekret *Ecthesis*, Heraklije I. potvrdio je njegov izbor, jer ga je preporučivao carski namjesnik, ravenki egzarh Izacije, pod čiju je upravu spadalo tadašnje bizantsko rimsko vojvodstvo (*Ducatus Romanus*). I tako je papa Ivan IV. bio ređen za papu u nedjelju, na Badnjak, 24. prosinca 640.³¹

Kad je Heraklije I. umro 11. veljače 641. po njegovoj oporuci naslijedili su ga sinovi Konstantin III. i njegov polubrat Heraklion. Konstantinu je tada bilo 28 a Heraklionu 11 godina.³²

Čim je za promjenu na prijestolju saznao papa Ivan IV, što je moglo biti u ožujku ili travnju 641, novim carevima upravio je poslanicu punu dubokih misli o vjerskoj zabludi monoteletizma i neopravdanosti i štetnosti državnoga dekreta *Ecthesis*. U toj poslanici Ivan IV. posebno je branio papu Honorija I, čiji se izrazi ne smiju uzeti kao odobrenje monoteletizma, kako su ih shvatili neki Istočnjaci. Zato se ova poslanica obično naziva Obrana, Apologija pape Honorija I.³³

Poslanica Ivana IV. stigla je u Bizant kad je Konstantin III. već bio nenadano umro 25. svibnja 641. U Bizantu se raširila vijest da ga je otrovala maćeha Mar-

27. V. LAZZARINI, *Un' iscrizione torcellana del sec. VII*, *Atti del R. Istituto Veneto scien. lett. e arti*, 73(1914), str. 387–97; A. PERTUSI, *L'iscrizione Torcellana dei tempi di Eraclio*, *Bollet. dell'Istituto di storia della società e dello Stato*, IV (1962), str. 9–38.

28. Papa Severin umro je »die III non(as) Aug(usti)«, tj. 2. kolovoza 640 (*Liber pontificalis*, Duchesne, I, str. 330); Th. MOMMSEN, str. 176.

29. Tad su se metropolitanski sabori obično držali dva puta godišnje: o Uskrsu i o Miholjdanu (29. rujna).

30. G. OSTROGORSKY, *nav. dj.*, str. 96–100; Ch. J. HEFELE – H. LECLERCQ, *nav. dj.*, str. 393.

31. HEFELE–LECLERCQ, *nav. dj.*, str. 393.

32. G. OSTROGORSKY, *nav. dj.*, str. 100.

33. Između drugih objelodanio: D. MANSI, *Concil. ampl. collectio*, X, 682 sl. Vidi također: Ch. J. HEFELE – H. LECLERCQ, *nav. dj.*, str. 393–96.

tina, majka nekakoga cara Herakliona. Zbog toga je nastala buna u kojoj su Bizantinci iskopali oči caru Heraklionu i odrezali jezik njegovoj majci Martini te oboje protjerali iz Bizanta zajedno s patrijarhom Pyrrhusom, žestokim pristašom monoteletizma. Za novoga cara izvikan je u rujnu 641. Konstancij Poganat, jedanaestogodišnji sin bivšega cara Konstantina III.³⁴ Konstancij, čim je došao na prijestolje, odgovorio je papi Ivanu IV. na poslanicu upravljenu njegovu ocu Konstantinu III. U odgovoru Konstancij je izjavio da je on pravovjerni kršćanin i obećao ukinuti državni dekret *Ecthesis*.³⁵

II. IVAN IV. OSNIVA SPLITSKU METROPOLIJU (640)

Kako smo već naveli, u znamenitom djelu *Liber pontificalis* sve što je suvremeni pisac zabilježio o Ivanu IV. uglavnom se odnosi na njegov rad za rodni kraj – Dalmaciju. Tu se veli da je papa Ivan IV. poslao u Dalmaciju i Istru opata Martina s velikim svotama novca kako bi otkupljivao zarobljene kršćane i da je dao pokupiti kosti svetih mučenika iz porušenih crkava u spomenutim krajevima i prenijeti ih u Rim, gdje ih je dao sahraniti u crkvi sv. Venancija i drugih dalmatinsko-istarskih mučenika, koju je podigao uz krstionicu sv. Ivana u Lateranu. Nad njihovim grobom papa je dao napraviti krasan mozaik, koji se do danas sačuvao.³⁶ Sve nam ovo govori o velikoj i dirljivoj *čuvstvenoj ljubavi* pape Ivana IV. prema svojoj unesrećenoj domovini – Dalmaciji.

Međutim papa Ivan IV, i kao upravitelj Crkve od 3. kolovoza do 24. prosinca 640. i kasnije kao ređeni i posvećeni papa, imao je tešku i neodgodivu dužnost da prema odredbama Prvoga nicejskog sabora (325) nanovo organizira u Dalmaciji razbijenu metropolitansku organizaciju, koja je bila propala uništenjem metropolitanskoga grada Salone (Solina).

Kako je poznato, Avari, koji su srušili Salonu i druge slabo utvrđene gradove po Dalmaciji, nisu imali lađa, pa je kršćanstvo na otocima ostalo netaknuto od njihova pustošenja.³⁷ I grad Zadar, koji je imao svoga biskupa, Avari nisu mogli osvojiti.³⁸ Kako znamo iz dviju izvorno sačuvanih oporuka dalmatinskih kršćana iz druge polovice 7. stoljeća, kršćani su se sa svojim crkvama održali po otocima

34. G. OSTROGORSKY, *nav. dj.*, str. 100–102; HEFELE – LECLERCQ, *nav. dj.*, str. 393–396.

35. HEFELE – LECLERCQ, *nav. dj.*, str. 397.

36. Vidi bilj. 2.

37. Toma arhidakon u pogl. VIII. *Kako su Solinjani pobjegli na otoke* ističe posebno da osvajači Salone (Avari i) Slaveni ne samo da nisu mogli prijeći na otoke, nego im izbjegli Solinjani nisu dopuštali da se naseljavaju ni u primorskim mjestima uz more. Toma piše: »Tunc electi iuvenes armatis liburnis ceperunt per Dalmatie litora discurreres hostibus insidari. Tantas enim cedas et predas de ipsis cotidie faciebant, quod nullus Sclauorum erat ausus ad mare descendere« (Th. ARHIDIACONYS, *Historia Salonitana*, cap. VIII, izd. F. Rački, Zagreb, 1894, str. 29). Slično i N. KLAIC, *Historia Salonitana Maior*, Beograd, 1967, str. 91: *Qualiter Salonitani ad insulas confugerunt*.

38. »...Ostali Romani spasili su se u gradove uz more i dosad vladaju njima. Ti su gradovi: Dekatera (Kotor); Hrausion (Dubrovnik), Aspalaton (Split), Tetragurion (Trogir), Diadora (Zadar), Arbe (Rab), Vekla (Krk) i Opsara (Osor). Njihovi se stanovnici do danas zovu Romani« (K. PORPHYR., *De adm. imperio*, cap. 29, izd. Gy. Moravcsik-R. J. H. Jenkins, Budapest, 1949, str. 124).

i u više »tvrđava, koje se nalaze više Salone (Solina)«. ³⁹ Slično su kršćani u Noriku i Italiji bježali na otoke i u tvrde gorske gradove braneći se od pustošenja i uništenja. ⁴⁰

O preživjelim kršćanima po planinskim krajevima i brdskim tvrđavama po svoj Dalmaciji govore nam i stare hrvatske kronike *Kraljevstvo Hrvata* i *Methodos*, koje su se morale poslužiti dobrim starim izvorima. *Kraljevstvo Hrvata* piše:

»Tada krstijane... počеше po gorah i vrsih od gor i (po) tvrđjah činiti, kako tko mogaše za shraniti se.« ⁴¹

Methodos, govoreći o Duvanjskom saboru (753), navodi:

»I u to vrime bi učinjeno veselje veliko meju krstijani i svi oni, ki bihu u tvrjavah i u vrsih gorskih i ki tajahu se i krijahu se i ne povidahu se krstijane, očitovaše se, odvrg(ši) strah.« ⁴²

I stara biskupija u Rabu i 579. osnovane biskupije na dalmatinskim otocima Osoru (Cres i Lošinj) i Krku preživjele su avarsko pustošenje. ⁴³

Kršćanska Crkva, po katoličkom poimanju, božanska je ustanova hijerarhijskog uređenja. Pojedini vjernici trebaju biti članovi određene crkvene zajednice ili župe, a one sve trebaju pripadati biskupiji s biskupom na čelu, koji treba biti u jedinstvu i priznavati vrhovnu vlast rimskoga biskupa kao vidljivoga namjesnika Isusa Krista, Otkupitelja i Spasitelja roda ljudskoga. Po odredbama prvoga općega crkvenog sabora u Niceji 325. i onoga u Kalcedonu 451, pojedine biskupije ne mogu opstojati ni raditi same za se, nego se sve, u svakoj rimskoj provinciji, imaju ujediniti u jednu zajednicu, međusobno pomagati i dogovorno raditi za dobro kršćanske Crkve u cijeloj pokrajini. Toj zajednici treba stati na čelu biskup glavnoga grada, metropole, svake provincije, po čemu je ta crkvena zajednica dobila ime metropolija. ⁴⁴

Na osnovi navedenoga općega crkvenog zakona u Niceji, odmah nakon 325. stvorena je u Dalmaciji metropolija sa sjelom u Saloni, današnjem Solinu. Obuhvaćala je sve biskupije od Raše u Istri, na zapadu, do Budve u Boki Kotorskoj i Drine na istoku. Zapisnici i zaključci metropolitanskih sabora u Saloni 530. i 533. sačuvani su do danas. ⁴⁵

39. »...similiter volo ut dentur in castella qui sunt super civitatem salonitanam tam in luminaria s(an)c(t)arum ecclesiarum quam ad pauperes... et quanti remanserint in auro solidi, volo ut omnes pro redemptione captivorum (dentur)...« (G. MARINI, *I papiri diplomatici*, Roma, 1805, str. 121, n. 78).

40. Ch. DIEHL, *nav. dj.*; L. M. HARTMANN, *nav. dj.*; D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 90–99.

41. »Kraljevstvo Hrvata«, pogl. 6, izd. F. Šišić, *Letopis popa Dukljanina*, Beograd – Zagreb, 1928, str. 390; izd. V. Mošin, *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb, 1950, str. 46.

42. F. ŠIŠIĆ, *Letopis*, str. 395; V. MOŠIN, *Ljetopis*, str. 50. – O romanskom pučanstvu u primorskim gradovima Dalmacije vidi K. JIREČEK, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I–II, Wien, 1901–1904, *Denkschrift d.k.Akad.*, Bd. 48–49.

43. Vidi D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 93–96.

44. *Conc. Nicenum I*, can. 6, Mansi, II, 679: »Si qua vero potestate imperiali civitas nova constituta est, aut certe constituatur, civilibus et publicis formulis etiam ecclesiasticarum parrociarum ordo celebretur«; *conc. Calced.*, can. 17, Mansi, VII, 397: »In una provincia unum debere esse metropolitanum episcopum«, *conc. Calced.*, can. 12, Mansi, VII, str. 395.

45. Tekst zapisnika Salonitanskih sabora 530. i 533. objelodanili su: F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora hrvatske historije*, I/1, Zagreb, 1914, str. 157–164; N. KLAIĆ, *Historia Salonitana Maior*, Beograd, 1967, str. 76–85.

Prema starim crkvenim uredbama, starijim od općega crkvenog sabora u Niceji 325, rimski biskup kao patrijarh Zapada brinuo se i neposredno upravljao svim biskupijama u državnim prefekturama Galije, Italije i Ilirika, dakle u cijeloj Evropi, izuzevši Traciju između Rodopa, Balkana i Bospora, koja je bila dijeceza doznačena prefekturi Istoka⁴⁶. Da lakše i uspješnije upravlja crkvama u Istočnom Iliriku, rimski je patrijarh oko sredine 4. stoljeća osnovao posebno namjesništvo sa sjelom u Solunu (*Vicarius Illyrici Orientalis*).⁴⁷ Zahvatom cara Justinijana I. u Noveli 11, od 11. travnja 535, i Noveli 131, od 18. ožujka 545, papinski ilirski vikarijat bio je razdijeljen na južni u Solunu, s grčkim službenim jezikom, i na sjeverni u Justiniani Primi (Scupi, Skopje), s latinskim jezikom.⁴⁸

Kako znamo iz bogate suvremene zbirke pisama Grgura I. (590–604), salonitanska metropolija, koja je bila na području Zapadnoga Rimskog Carstva, nije pripadala papinskim vikarijatima Istoka, ni onom u Solunu ni onom u Prvoj Justinijani, nego je bila izravno podređena zapadnoj patrijaršiji u Rimu.⁴⁹ Prema tome, rimski papa i kao zapadni patrijarh i kao glava opće Crkve imao je tešku crkvenu *dužnost* da preživjelim kršćanima u Dalmaciji providi duhovne pastire i da ponovno oživi dalmatinsku metropoliju, koju su Avari bili uništili 614/15. Međutim prvih dvadesetak godina o tome se nije moglo raditi jer su Avari tada još vladali Dalmacijom ili vodili borbu s Hrvatima, koji su ih napokon oko 635. protjerali sjeveroistočno od Dunava.⁵⁰ O sređenju crkvenih prilika u Dalmaciji papa Honorije I. (625–638) i papa Severin (28. svibnja – 2. kolovoza 640) nisu mogli raditi zbog nesuglasica i borbe s carom Heraklijem I. i egzarhom Izacijem u pitanjima monoteletizma.⁵¹ Povoljne su prilike nastale istom 3. kolovoza 640, kad je za papu bio izabran rimski kardinal đakon Ivan, rodom Dalmatinac i dobar prijatelj s egzarhom Izacijem. Vođen svojim rodoljubnim čuvstvom, Ivan IV, čim je postao papom, velikim novčanim sredstvima otkupljivao je zarobljene kršćane i dao pokupiti kosti mučenika po svoj Dalmaciji i Istri.⁵² On je u isto vrijeme, dapače odmah nakon svoga izbora za papu, mislio i na svoju *dužnost* i kao zapadnoga patrijarha i pape, naime da providi pastire preživjelim kršćanima u Dalmaciji, da te okupi u obnovljenoj salonitanskoj metropoliji u novome romanskom naselju Splitu te da poradi na pokrštenju Hrvata, koji su kao pogani,⁵³ ali kao prijatelji rimsko-bizantskoga car-

46. D. MANDIĆ, *Bosna i Hercegovina*, I, Chicago, 1960, str. 361–64; R. ROGOŠIĆ, *Veliki Ilirik (284–395) i njegova konačna dioba (396–437)*, Zagreb, 1962, str. 1–28.

47. HEFELE – LECLERCQ, *nav. dj.*, I, str. 552–67; H. LECLERCQ, *Patriarcat u: Dict. arch. chr.*, XIII (1938), str. 2456–2487; R. VANCOURT, *Patriarcats u: Dict. theol. cath.*, II (1931), str. 2253–2297; D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 37 sl.

48. L. DUCHESNE, *Autonomies ecclésiastiques Églises séparées*, Paris, 1905, str. 239 sq.; J. ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, str. 385–91; B. GRANIC, *Die Gründung des autokephalen Erzbistums von Justiniana Prima durch Kaiser Justinian I im Jahre 535 n. Chr., Byzantion*, II (1925), str. 123–140; D. MANDIĆ, *nav. dj.*, str. 38 sl.

49. U zbirci izvornoga *Registrum Epistolarum Gregorii I, MGH, Ep. I–II*, Berlin, 1887–1899, ima 21 pismo koje govori o papinskom vikarijatu u Solunu i u Prvoj Justinijani, a 32 pisma koja govore o crkvenim prilikama u Dalmaciji. Vidi: D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 38–50.

50. D. MANDIĆ, *Bosna i Hercegovina*, I, Chicago, 1960, str. 28–46; ISTI, *Rasprave i prilozi*, str. 230–233; ISTI, *Hrvati i Srbi, dva stara različita naroda*, München-Barcelona, 1971, str. 32–37.

51. Vidi bilj. 26.

52. Vidi bilj. 2.

53. D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 112–116.

stva, došli u njegovu staru domovinu Dalmaciju. Da je papa Ivan IV. uistinu uspostavio salonitansku metropoliju u novome romanskom naselju Spalatumu (Split), nedaleko od Salone, govore nam ova vjerodostojna svjedočanstva:

1. Konstantin PORFIROGENET, na osnovi pismenih podataka u carskom arhivu u Bizantu i onih što ih je skupio od svojih predstavnika u Dalmaciji i od samih Hrvata, zabilježio je u djelu *O upravi carstvom* da je Car Heraklije I. († 11. veljače 641) zatražio iz Rima i dobio crkvene službenike, od kojih je jednoga imenovao nadbiskupom, jednoga biskupom, a druge svećenicima i đakonima.⁵⁴ U to vrijeme, u prvoj polovici 7. stoljeća, »nadbiskupima« su se zvali samo ugledniji metropoliti i crkvojnaci viši od metropolita.⁵⁵ Dakle, po Porfirogenetu, razrušena metropolija u Dalmaciji obnovljena je još za života cara Heraklija I, prije 11. veljače 641.

Vjerodostojnost Porfirogenetova navoda potvrđuje upravo činjenica što je on od rimskoga pape zatražio crkvene službenike da uspostavi porušenu metropoliju u Dalmaciji i pokrsti novodošle Hrvate. Heraklije I. i njegovi nasljednici heraklijevci priznavali su crkvenu jurisdikciju rimskoga patrijarha do Rodopa,⁵⁶ pa car Heraklije nije mogao poslati crkvojnake iz Bizanta da djeluju na crkvenom području rimskoga patrijarha, nego ih je morao tražiti od nadležnoga crkvenog starješine, rimskoga patrijarha.

2. Splitska predaja, koju su zabilježili splitski arhidakon TOMA i pisac djela *Historia Salonitana Maior*, koristeći se još tada bogatim arhivom splitske metropolije, ne poznajući Porfirogenetovo djelo, tvrdi isto što i Porfirogenet, naime da je splitsku metropoliju obnovio papa Ivan IV, suvremenik cara Heraklija I.

Splitski arhidakon Toma u *Historiji Salonitani*, u pogl. XI, govori kako je u Split došao papinski izaslanik Ivan Ravenjanin i kako je nakon uspješnoga rada izabran i od pape posvećen za prvoga splitskog metropolitu.⁵⁷ U pogl. XII. opisuje kako je novi nadbiskup prenio tijelo sv. Dujma iz porušene katedralne crkve u Solinu, dok su živjeli još neki Splićani koji su prije propasti Salone bili odrasli ljudi i dobro poznavali mjesto gdje je ležalo tijelo sv. Dujma prije nego je Salona bila porušena.⁵⁸ Na tome mjestu Toma govori o događajima koji su se dogodili prije osamdesetih godina 7. stoljeća, jer nije vjerojatno da bi poslije tih godina živjelo više Splićana koji su bili odrasli ljudi 614/15.

Ako navedeno Tomino svjedočanstvo o prijenosu kostiju sv. Dujma dovedemo u vezu sa suvremenim rimskim spomenicima, doći ćemo do mnogo bližih vremenskih zaključaka na koje se odnosi spomenuti navod arhidakona Tome.

54. »A car Heraklije, poslavši poslanike, dovede iz Rima vjerovjesnike i, učinivši između njih nadbiskupa, biskupa, svećenike i đakone, dade krstiti Hrvate; a vladao je tada njima Porga« (PORPHYR., *De adm. imperio*, cap. 31, Mpravcsik-Jenkins, str. 148.

55. D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 105–108.

56. Godine 680. na općem crkvenom saboru u Carigradu potpisuje: »Ivan, milošću Božjom biskup Soluna i vikar Apostolske Stolice u Rimu i legatarij«, L. PETIT, *Les évêques de Thessalonique, Echos d'Orient*, IV(1901/2), str. 214; R. ROGOŠIĆ, *Veliki Ilirik*, Zagreb, 1962, str. 104. Vidi također MANSI, XI, str. 190–1024; str. 47–65; L. DUCHESNE, *Byzantinische Zeitschrift*, I, Leipzig, 1892, str. 532; D. MANDIĆ, *Bosna i Hercegovina*, I, str. 363–373.

57. F. RAČKI, *Thomas archidiaconus, Historia salonitana*, Zagreb, 1894, cap. XI. *De Johanne primo archiepiscopo Spalatino*, str. 33 sl.

58. Thomas archidiaconus, *Historia Salonitana*, cap. XII *De translatione sanctorum Domnii et Anastasii*, str. 34 sl.

Mozaik dalmatinsko-istarskih mučenika, koji je dao izraditi papa Ivan IV. u krstionici sv. Ivana u Lateranu,⁵⁹ napravljen je po liturgijskim poimanjima Bizantske Crkve. Po tim poimanjima časnija je ona strana crkve koja je na desnu stranu puka Božjega, koji sudjeluje u euharistijskoj žrtvi. Prema tome, lijeva strana mozaika Ivana IV, polazeći od sredine, časnija je nego desna strana, jer je lijeva strana mozaika na desnoj strani crkve. Dosljedno tome, sv. Dujam, koji je na lijevoj strani mozaika iza sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja, na časnijem je mjestu nego sv. Venancije, koji je na desnoj strani mozaika iza sv. Pavla i Ivana Evangelista.⁶⁰

Liber pontificalis, koji je zabilježio izradu mozaika dalmatinsko-istarskih mučenika pape Ivana IV, kad nabraja mučenike čija su tjelesa prenesena u Rim, ne spominje da je tijelo sv. Dujma, najodličnijega mučenika na mozaiku pape Ivana IV, bilo preneseno u Rim.⁶¹ Tom značajnom šutnjom »*Liber pontificalis*« potvrđuje da je istinita predaja splitske metropolije, naime da je prvi splitski metropolit Ivan Ravenjanin prenio tijelo sv. Dujma u Split.

Drugu neprijepornu pojedinost zabilježio je *Liber pontificalis*, naime da je Ivan IV. održao samo dva ređenja, i to oba u prosincu, dakle prvo u prosincu 640, a drugo u prosincu 641. U tim prosinačkim ređenjima Ivan IV. redio je 19 svećenika, 5 đakona i 18 biskupa u raznim mjestima.⁶² Papa Severin, odmah nakon svoga ređenja za papu, održao je ređenje na kojem je redio samo pet biskupa. Honorije I, koji je u svojim trinaest godina papinstva održao samo tri ređenja,⁶³ po svojoj prilici nije držao ređenja zadnjih godina svoga papinstva. Zato je Ivan IV. držao nužnim da svoje prvo prosinačko ređenje održi odmah u prvom tjednu nakon svoga ređenja za papu. To je i učinio nakon posta u srijedu 27, u petak 29. i u subotu 30. prosinca, na osminu svoga ređenja, naime u nedjelju koja je počinjala u subotu 30. prosinca 640. u 6 sati navečer, prema ondašnjem računanju dana u Rimu. Među biskupima koji su bili ređeni u subotu večer 30. prosinca 640. morao je biti i Ivan Ravenjanin. Ređenje 641. Ivan IV. obavio je u tradicionalno vrijeme prosinačkih ređenja u Rimu, koje je postojalo još od pape Gelazija I. (492–496), naime nakon četvrtgodišnjega zimskog posta (*Quattuor tempora hiemalia*), koji je završavao u subotu 22. prosinca 641. u 6 sati navečer.⁶⁴

Imajući u vidu onodobno polagano putovanje pješice ili na konju, da Ivan Ravenjanin nije bio ređen na prvom ređenju Ivana IV. u subotu večer 30. prosinca

59. Vidi bilj. 2.

60. Ja sam prvi u hrvatskoj historiografiji 1958. upozorio i dokazao da je lateranski mozaik pape Ivana IV. napravljen prema poimanju bizantske liturgije i da je lijeva strana mozaika, na kojoj se nalazi sv. Dujam, časnija nego desna, na kojoj je prvi sv. Venancije. Za to nije znao F. Bulić, pa je neispravno dokazivao da je sv. Venancije, koji se nalazi na desnoj strani mozaika, na časnijem mjestu nego sv. Dujam (Fr. BULIĆ – J. BERVALDI, *Kronotaksa solinskih biskupa*, Zagreb, 1912, str. 19; *Zbornik Matice Hrvatske o tisućoj godišnjici hrvatskog kraljevstva*, I, Zagreb, 1925, str. 161,201).

61. Vidi bilj. 2.

62. »... Fecit autem ordinationes II per mens(em) decemb(rem): presbiteros XVIII, diaconos V, episcopos per diversa loca numero XVIII... Qui sepultus est ad beatum Petrum apostolum, sub die III id(us) octob(ris)...« (*Liber pontificalis*, izd. L. Duchesne, I, 330; Th. Mommsen, str. 177).

63. *Liber pontificalis*, izd. Th. Mommsen, str 173–176.

64. Vidi L. DUCHESNE, *Origines du culte chrétien*, Paris, 1925, str. 245–247; L. FISCHER, *Die Kirchlich. Quatember*, München, 1914.

640, od drugoga ređenja 22. prosinca 641. do smrti Ivana IV. († 12. prosinca 642) ne bi bilo vremena za sve ono što je *Liber pontificalis* zabilježio o Ivanu IV. i njegovu radu. Dok je naime Ivan Ravenjanin došao iz Rima u Split, prenio kosti sv. Dujma i uredio katedralnu crkvu; dok je opat Martin došao iz Rima i propu-
tovao od Istre do Donje i Gornje Dalmacije (*de Dalmatias*), otkupljujući zarobljene kršćane i kupeći kosti mučenika, i dok se povratio u Rim; dok je papa Ivan IV. izgradio kapelu i dao načiniti krasan mozaik dalmatinsko-istarskim mučenicima, moralo je proteći ne devet i po mjeseci, koliko je od drugoga ređenja 22. prosinca 641. do smrti Ivana IV, nego punu godinu i devet mjeseci. Prema tome, izvod iz navedenoga stavka iz djela *Liber pontificalis*, naime da je Ivan Ravenjanin ređen za splitskoga biskupa 30. prosinca 640. uvečer, mora se uzeti kao moralno i povijesno siguran. Tim ređenjem 30. prosinca 640. Ivan IV. ustanovio je splitsku metropoliju i na nju prenio sva prava stare salonitanske metropolije. To je bio jedan mjesec i 12 dana prije smrti cara Heraklija I. († 11. veljače 641).

Navedeni izvod potvrđuje i pisac djela *Historia Salonitana Maior*, koji je iskoristio još tada bogat arhiv splitske metropolije i sačuvao cijeli niz veoma vrijednih podataka o postanku i radu splitske metropolije. Jedan je od tih da je papa Ivan IV, suvremenik cara Heraklija I, poslao u Dalmaciju Ivana Ravenjanina i da ga je, nakon prvog uspjeha u organizatorskom radu među preživjelim kršćanima i u misionarskom radu među Hrvatima, posvetio za prvog metropolitu u obnovljenoj dalmatinskoj metropoli u novome romanskom naselju *Spalatumu* (Split), nedaleko od stare Salone (Solina).⁶⁵

Da je splitska metropolija postojala prije druge polovice 7. stoljeća, imamo ova suvremena svjedočanstva:

Papa Agaton (678–681), s crkvenoga Sabora u Rimu o Uskrsu (25. ožujka 680), pisao je poslanicu rimsko-bizantskom caru Konstantinu IV. (668–685) i njegovim sinovima, čiju je poslanicu potpisalo 125 prisutnih biskupa. U toj poslanici papa veli da su za tadašnja vjerska pitanja zabrinuti ne samo biskupi koji su prisutni na Saboru nego također i odsutni biskupi, koji rade »među (poganskim) narodima: Langobardima, Slavenima, Francima, Galima, Gotima i Britancima«.⁶⁶

65. »Interea summus pontifex Joannes quartus misit quendam legatum, nomine Joannem, patria Ravenatem, qui partes Dalmatie (et Chroatie) peragrando salutaribus monitis chisticolas informaret... Joannes patrie Ravenatus consecratione suscepta a domino papa Joanne... Et enim per Dalmatie et Slavonie regiones circumeundo restaurabat ecclesias, ordinabat episcopos, parochias disponebat... Ipsi concessum est a sede apostolica, ut totius dignitatis privilegium, quod Salona antiquitus habuit, obtineret ecclesia spalatensis« (N. KLAJČ, *Historia Salonitana Maior*, SAN, Beograd, 1967, str. 94 sl. – U prednjem navodu o Ivanu Ravenjaninu pisac *Historia Sal. Maior* navodi neke datume koji nisu točno sačuvani u rukopisnoj tradiciji toga djela (vidi: N. Klaić, *nav. dj.*, str. 94, bilj. 515). Uostalom, pisac djela *Historia Salonitana Maior*, koji je pisao u 12. odnosno negdje od 13. do početka 16. stoljeća, mogao je krivo datirati događaje, koje je vadio iz starih vjerodostojnih izvora, u kojima nije bilo tih datuma, kako treba zaključiti iz djela Tome arhidakona, koji tih datuma nema.

66. »... in medio gentium, tam Longobardorum quamque Sclavorum, nec non Francorum, Gallorum et Gothorum atque Britannorum, plurimi confamulorum nostrorum esse noscuntur... Nos autem, licet humillimi, summis viribus enititur, ut christiani vestri imperii respublica, in qua beati Petri apostolorum principis sedes fundata est, cuius auctoritatem omnes christianae nobiscum nationes venerantur et colunt: per ipsius beati Petri apostoli reverentiam, omnium gentium sublimior esse monstratur« (MAN-SI, XI, 294 CD); MIGNE, *Pat. Lat.*, 87, str. 1224 sl.; S. K. SAKAČ, *Ugovor pape Agatona i Hrvati, Croatia Sacra*, I (1931), str. 27–34.

U ovome prvorazrednome službenom dokumentu papa Agaton tvrdi da 680. više biskupa radi »među Slavenima«. Te »Slavene« ne možemo poistovjetiti s istarskim Slavenima (Hrvatima), jer su istarski biskupi bili prisutni na Rimskom saboru 680.⁶⁷ Ne može biti govora ni o Slovencima, među kojima se kršćanstvo počelo širiti tek oko sredine 8. stoljeća.⁶⁸ Tako ni o sjevernim Slavenima, među kojima vjerovjesnici počinju širiti kršćanstvo tek potkraj 8. stoljeća.⁶⁹ Govor može biti samo o dalmatinskim »Slavenima«, kako Zapadnjaci već od tih vremena zovu Hrvate.⁷⁰ Po tadašnjim crkvenim zakonima, biskupi koji su radili među jadranskim Hrvatima, nisu mogli biti samoživi, nego su morali pripadati metropoliji svoje pokrajine, dalmatinskoj metropoliji. Prema tome, u poslanici pape Agatonu caru Konstantinu IV. imamo prvorazredno suvremeno svjedočanstvo da je dalmatinska metropolija u Saloni bila obnovljena i postojala u Splitu prije 680.

Drugo suvremeno svjedočanstvo imamo u izvorno sačuvanoj oporuci dalmatinskih izbjeglica iz druge polovice 7. stoljeća, koju je objelodanio G. Marini u svom djelu »I papiri diplomatici«, broj 142. U tome prvorazrednom dokumentu spominje se »notar (bilježnik) svete crkve salonitanske«.⁷¹ Ako je salonitanska crkva u Splitu u drugoj polovici 7. stoljeća imala bilježnika, imala je i svoga metropolita i druge crkvene službenike prema običajima i propisima onoga vremena.⁷²

O ranom osnutku splitske metropolije govore nam i dva lista staroga *Sakramentarija* Splitske Crkve i *Evangeliarium spatatense*, koji je nađen u sarkofagu sv. Dujma u Splitu i sad se čuva u arhivu Splitske nadbiskupije. *Evangeliarium* je pisan poluuncijalnim pismom, zvanim beneventana, u pisarskoj školi splitske metropolije, koju je organizirao Ivan Ravenjanin, prvi splitski metropolit.⁷³ Djelo je 1923. izdao u Splitu Viktor Novak, stavljajući ga u 8. stoljeće, jer je mislio da je u 8. stoljeću bila obnovljena splitska metropolija i otpočela s crkveno-pisarskim radom.⁷⁴ M. FABER⁷⁵ i M. BARADA⁷⁶ stavljaju postanak *Splitskoga evangelijarija* potkraj 7. ili na početak 8. stoljeća, što bolje odgovara drugim vjerodostojnim izvorima o postanku splitske metropolije. Ako je splitska metropolija već potkraj

67. Potpisi biskupa »provinciae Istriae« nalaze se kod MANSI, XI, str. 775.

68. Vidi: F. KOS, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, I, str. 192 sl., 203 sl., 263–272; M. KOS, *Zgodovina Slovencev od naselidbe do petnajstega stoletja*, Ljubljana, 1955, str. 78, 89–95.

69. Prvi počeci kršćanstva kod sjevernih Slavena počinju potkraj 8. stoljeća, ali u većim razmjerima oni su se obratili tek radom svete braće Ćirila i Metoda između 863. i 885. F. DVORNIK, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, Paris, 1926, str. 147–183; V. Jagić, *Conversion of the Slavs u: The Cambridge mediaeval history*, IV, London, 1927, str. 215 i dalje.

70. Vidi: D. MANDIĆ, *Crvena Hrvatska*, Chicago, 1957, str. 79–95; ISTI, *Bogomilska crkva bosanskih krstjana*, Chicago, 1962, str. 45–50.

71. »... p...estram re...tur p... ecclesiae salonitanae i... tius notar(ius) s(an)c(t)ae eccl(esiae) salonitanae...« (G. MARINI, *I papiri diplomatici*, 207, n. 142).

72. Vidi potanje: D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 89–91.

73. V. NOVAK, *Latinska paleografija*, Beograd, 1952, str. 118.

74. V. NOVAK, *Najstariji dalmatinski rukopisi*; *Evangeliarium spatatense* u: *Vjes. arh. hist. dalm.* (1923), Prilog I. Vidi također *Vjes. h. arh. dr.* (1928), str. 159 sl.; G. PRAGA, *Lo »Scriptorium«* u: *Archivio storico per la Dalmazia*, IX (1930), str. 145.

75. M. FABER, *Zur Entstehung von Farlati's Illyricum sacrum*, *Wiss. Mitt. B. U. H.*, III (1895), str. 394.

76. M. BARADA, *Nadvrtnik VII. stoljeća iz Kaštel-Sućurca* u: *Hoffilerov zbornik*, str. 412, bilj. 44.

7. ili na početku 8. stoljeća imala svoj *Sakramentarij* i svoju crkveno-pisarsku školu, u kojoj je bio napisan *Evangelarium spalatense*, to dokazuje da je splitska metropolija bila obnovljena već prije kraja 7. stoljeća.

Rani osnutak splitske metropolije potvrđuje i arheološko otkriće u splitskoj prvostolnici 1958. U sporazumu sa splitskim biskupom FRANIĆEM i Kaptolom, dr. Cvito FISKOVIĆ, direktor Konzervatorskoga ureda za Dalmaciju, proveo je znanstveno ispitivanje oltara sv. Dujma u splitskoj stolnoj crkvi 22. i 24. veljače 1958. Kad su oltarna ploča i podnožje bili uklonjeni, otkriven je lijep starokršćanski sarkofag s reljefom Dobroga Pastira iz 4. stoljeća po Kr. Na rubu poklopca tog sarkofaga uklesan je natpis da je nadbiskup Krescencije 1103. službeno obavio pregled kostiju sv. Dujma, koje su u tom sarkofagu. U velikom sarkofagu nađen je manji sarkofag od bijeloga mramora, a u njem olovna izvorna starokršćanska škrinjica s kostima sv. Dujma.⁷⁷ Na poklopcu unutarnjega, maloga sarkofaga uklesan je latinski natpis, koji u hrvatskom prijevodu glasi: » † OVDJE POČIVA TIJELO BLAŽENOGA DUJMA, SOLINSKOGA NADBISKUPA, UČENIKA SV. PETRA, POGLAVARA APOSTOLSKOGA, PRENESENO IZ SOLINA U SPLIT OD IVANA, NATPASTIRA ISTE STOLICE.«⁷⁸

Kako se iz natpisa jasno razabire, natpis nije kasnije pisan, nego ga je dao napisati onaj Ivan, »natpastir iste (splitske) stolice«, koji je stvarno prenio kosti sv. Dujma iz Solina u Split.

Na natpisu nije godina kad je on pisan, nego je datiran prema rimskom i srednjovjekovnom običaju s imenom tada živućega »natpastira (= metropolita) Ivana«. Međutim mi imamo tri splitska metropolita s imenom Ivan prije spomenute revizije tijela sv. Dujma 1103. To su: Ivan I. Ravenjanin;⁷⁹ Ivan II. za kralja Tomislava, koji je 925. i 928. bio metropolit za crkvenih sabora u Splitu;⁸⁰ Ivan III. (oko 1052–1060) za kralja Petra Krešimira IV.⁸¹

Ja sam još 1958. upozorio da u natpisu na malom sarkofagu slova A, C, Q, U(V) itd. imaju posebne epigrafske karakteristike.⁸² Ako se oblik tih slova i cijela epigrafija ovoga natpisa uspoređi s datiranim natpisima iz hrvatske povijesti ranoga srednjega vijeka u Bijeloj Hrvatskoj,⁸³ u Boki Kotorskoj i srednjovjekovnoj hrvat-

77. Opis ovoga arheološkoga nalaza donijela je *Slobodna Dalmacija*, Split, 26. veljače 1958, str. 5.

78. »† HIC REQUIESCIT CORPUS BEATI DOMNII SALONITANI ARCHIEPISCOPI DISCIPULI SANCTI PETRI APOSTOLORUM PRINCIPIS TRANSLATUM AB SALONA IN SPALATUM A IOHANNE EIVSDEM SEDIS ARCHIPRESULE«, Natpis Ivana Ravenjanina na unutarnjem sarkofagu sv. Dujma u Splitu. Fotografski snimak kod: D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, slika 4, između str. 8. i 9.

79. Vidi bilj. 57 te Fr. BULIĆ – J. BERVERALDI, *Kronotaksa spljetskih nadbiskupa*, Zagreb, 1913, str. 116–131.

80. F. RAČKI, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Mon. Slav. Merid. VI, Zagreb, 1877, 187–194; F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora*, 213–224; N. KLAJČIĆ, *Historia Salonitana Maior*, str. 95–106.

81. THOMAS ARCHIDIACONUS, *Hist. Salonitana*, cap. XV sq., RAČKI, str. 46 sl.; D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 287, 290, 296–298.

82. *Hrvatska revija*, VIII, B. Aires, 1958, str. 254 sl., otisnuto u: D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 16–18.

83. F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora*, I/1, str. 115–131.

skoj Duklji⁸⁴ te u susjednoj Italiji,⁸⁵ mora se zaključiti da natpis na malom sarkofagu ne potječe iz 11. stoljeća, kad je živio Ivan III, niti iz 10. stoljeća, kad je bio u Splitu nadbiskup Ivan II, nego iz mnogo starijeg vremena. To je djelo Ivana Ravenjanina, prvog »natpastira« (metropolita) obnovljene salonitanske metropolije u Splitu, koji je uistinu prenio kosti sv. Dujma iz Solina u splitsku katedralu, u bivšem mauzoleju cara Dioklecijana. Prema tome, natpis na malom sarkofagu u oltaru sv. Dujma u Splitu predstavlja prvorazredni izvor za postanak splitske metropolije i za njezina prvog metropolita Ivana Ravenjanina.⁸⁶

III. IVAN IV. I POKRŠTENJE HRVATA

Do početka ovog stoljeća povjesničari su općenito zastupali mišljenje da su Hrvati pokršteni za Heraklija I. († 14. veljače 641) ili za Heraklija Mladega, koji se kao car zvao Justinijan II. (685–695).⁸⁷ Međutim glasoviti francuski medievalist L. DUCHESNE iznio je 1904. misao da su Hrvati pokršteni kad su došli pod franačku vlast na početku 9. stoljeća i da je crkveno uređenje u Dalmaciji proveo papa Ivan X. (914–928).⁸⁸ Od tada se hrvatski povjesničari vrte oko kraja 8. i početka 9. stoljeća kao u začaranom krugu. Svoja istraživanja o pokrštenju Hrvata Franjo BULIĆ zaključio je 1913. riječima: »Pokrštenje Hrvata, koje je obuhvatalo narod u njegovoj cjelini s narodnim poglavicama, spada u prvu četvrt IX. v(ijek)a, poslije nego Hrvati zbaciše franački jaram.«⁸⁹ Prof. F. ŠIŠIĆ stavlja početak glavnoga, konačnoga obraćenja Hrvata u Dalmaciji poslije 803, kad je dalmatinsko-hrvatska oblast došla pod franačku vlast.⁹⁰ G. NOVAK tvrdi da su »Hrvati pokršteni posljednjih godina VIII. stoljeća ili prvih godina IX. stoljeća, i da je to pokrštenje išlo paralelno sa Karlovom ofenzivom u Istri i Dalmaciji protiv Vizantije od 795. godine dalje.«⁹¹ I Nada KLAJIĆ u svome novom djelu *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* tvrdi: »Pokrštenje Hrvata se ne može dokazati ni opravdati prije 800. god.«⁹²

Da su Hrvati kao narod ostali pogani do vremena Karla Velikoga (768–814) i bili pokršteni tek djelovanjem franačkih, odnosno akvilejskih svećenika potkraj 8. ili

84. J. KOVAČEVIĆ, *Srednjevekovni epigrafski spomenici Boke Kotorske*, I (*Spomenik SAN*, CIII), Beograd, 1953; II (*IBIDEM*, CV), Beograd, 1956; *Istorija Crne Gore*, I, Titograd, 1967.

85. *Corpus inscriptionum latinarum* I–XVI, Berlin, 1863–1936 (*CIL*), na raznim mjestima; ORELLIUS J. C., *Inscriptionum latinarum amplissima collectio*, I–III, Turin, 1828–56; E. DIEHL, *Inscriptiones latinae christianae veteres*, 3. vol. Berlin, 1924–1931; P. CATTANEO, *L'architecture en Italie du VIIe au XIe siècle*, Venise, 1891; E. A. STÜCKELBERG, *Langobardische Plastik*, Kempten, 1909.

86. Daljnje dokaze o osnutku splitske metropolije u drugoj četvrtini 7. stoljeća vidi: D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, Rim, 1963, str. 77–108.

87. I. LUCIUS (LUČIĆ), *De regno Dalmatiae et Croatiae*, cap. 11. *De Croatis et eorum baptismo*, Amstelaedami, 1666, str. 44–47; 2. izd. J. G. Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum, dalmaticarum, chroaticarum et sclavonicarum*, Beč, 1748, str. 72–76.

88. L. DUCHESNE, *Le provincial romain au XIIe siècle u Mélanges d'archéol. et d'histoire de l'École française de Rome*, 24(1904), str. 102–106.

89. F. BULIĆ – J. BERVALDI, *Kronotaksa*, str. 121.

90. F. ŠIŠIĆ, *Genealoški prilozi o hrv. narodnoj dinastiji*, u: *Vjes. h. arh. dr.*, XIII(1913/14), str. 43–46; ISTI, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 307 sl.

91. G. NOVAK, *Nekoja pitanja iz istorije sredovjekovnoga Splita*, u: *Starohrvatska prosvjeta*, N. S., II, Zagreb, 1928; str. 21.

92. N. KLAJIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971, str. 200.

na početku 9. stoljeća, ne postoje niti vjerodostojni pisani izvori niti uvjerljive stvarne činjenice. Sve što pristaše franačke teze mogu navesti jest rašireno štovanje franačko-akvilejskih svetaca u hrvatskim zemljama od 9. do 11. stoljeća te *Acta S. Ursii Vicentini*.

U djelu *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti* ja sam 1963. dokazao da *Acta S. Ursii Vicentini* ne sadrže suvremenu vrijednu povijesnu građu iz 8. ili 9. stoljeća, nego da su puka patvorina, povijesna legenda, koja se postupno razvijala od 13. stoljeća, dok nije dobila konačni, današnji oblik u 15. stoljeću, dakle više od 600 godina poslije Karla Velikoga.⁹³

Istina, od 9. stoljeća počinje se širiti štovanje franačko-akvilejskih svetaca u hrvatskim zemljama. To govori da od 9. stoljeća u Hrvatskoj vlada franački utjecaj, vjerski i kulturni, ali to ne dokazuje da je kršćanstvo u hrvatske zemlje uvedeno tek u doba franačkih Karlovića. Hrvatske su zemlje bile na prekretnici istočnoga i zapadnoga svijeta, rimske i bizantske patrijaršije, a Jadranskim morem bile su povezane s cijelim tada poznatim svijetom, pa su se u Jadranskoj Hrvatskoj križali različiti utjecaji i štovanje svetih iz raznih zemalja. Tako sirijskih: sv. Baka i Srđa; maloazijskih: sv. Jurja i Kuzme i Damjana; carigradskih: sv. Luke, Stjepana i Trifuna; afričkih: sv. Ciprijana, Viktora i Augustina; rimskih: sv. Petra i Pavla, sv. Lovre, Cecilije i Jeronima; ravenskih: Apolinara i Vitalisa; akvilejsko-franačkih: sv. Asela (Anzelma) i Krševana (Krizogona).⁹⁴ Štovanje sv. Martina, franačkoga sveca, zavedeno je u Splitu u 9. stoljeću, kad Split ni crkveno ni politički nije pripadao Francima.⁹⁵ U Zadru je sagrađena crkva sv. Krizogona dok taj grad nije bio pod franačkom upravom.⁹⁶ Tako ni u hrvatskim zemljama gradnja crkava posvećenih franačko-akvilejskim svecima ne mora značiti ni političku ni crkvenu ovisnost hrvatskih zemalja o Francima, a najmanje da je tek za franačke vlasti uvedeno kršćanstvo u Hrvatskoj. Zato je pravo rekao M. Barada još 1931: »Po kultu franačko-akvilejskih svetaca... ne može se ništa dokazati.«⁹⁷

Onodobne prilike i vjerodostojni izvori govore nam da se kršćanstvo počelo širiti među Hrvatima mnogo zadnjih godina druge četvrtine 7. stoljeća, i to upravo za papinstva Ivana IV. Solinjanina.

Kako je poznato, bizantski carevi držali su sebe živim simbolom božanstva, Božjim zastupnicima na zemlji, od Boga odabranima, Bogom pozvanim širiteljima kršćanske vjere i zaštitnicima pravovjerne kršćanske Crkve.⁹⁸ Zato su bizantski

93. D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 117–120; N. KLAJČ, *nav. dj.*, str. 193, prihvaća rezultate do kojih sam ja došao, ali ne navodi moj rad i prešućuje da sam ja prvi u hrvatskoj historiografiji dokazao legendarnost i povijesnu nevrjednost *Acta S. Ursii Vicentini*, kad je riječ o pokrštenju Hrvata.

94. Vidi: D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 116 sl.

95. F. BULIĆ, *Crkvice Sv. Martina nad sjevernim vratima Dioklecianove palače u Splitu*, u: *Vjes. h. arh. dr.*, N. S. 14(1915/19), str. 8; V. NOVAK, *Pitanje pripadnosti splitske nadbiskupije u vrijeme njezine organizacije*, u: *Vjes. arh. hist. dalm.*, 46 (1923), str. 69 sl.

96. F. RAČKI, *Documenta*, str. 18 i 20.

97. M. BARADA, *Episcopus chroatensis, Croatia Sacra*, I, Zagreb, 1931, str. 173.

98. Vidi: G. OSTROGORSKY, *Die byzant. Staatenhierarchie, Sem. Kondakovianum*, VIII, Prag, 1936, str. 41 i dalje; W. Ensslin, *Gottkaiser und Kaiser von Gottesgnaden*, Bayr. Akad. der Wissen., vol. 6, München, 1943; G. OSTROGORSKY, *History of the Byzantine State*, New Brunswick-New Jersey, 1957; str. 21–46.

carevi svim silama nastojali prevesti na kršćanstvo sve nove poganske narode s kojima bi stupili u državnu ili prijateljsku vezu. Zato su bizantski carevi svim silama nastojali prevesti na kršćanstvo sve nove poganske narode s kojima bi stupili u državnu ili prijateljsku vezu. Uz takav mentalitet bizantskih careva i njihovih viših državnih činovnika bilo bi pravo povijesno čudo da su Hrvati više od četiri naraštaja, od 626. do oko 800, ostali pogani, iako su Hrvati došli na Jadran na poziv bizantskih careva i ostali u prijateljstvu i formalnom podložništvu sve do 803. po Kristu.⁹⁹

I kršćanska Crkva držala je svojom bitnom božanskom zadaćom propovijedati i širiti kršćansku vjeru. Poznato je s kolikim je žarom i uspjehom u ranome srednjem vijeku Crkva širila kršćanstvo među Gotima, Francima, Langobardima i drugim germanskim narodima.¹⁰⁰ Zbog toga bi bilo zagonetno i nerazumljivo da tu apostolsku revnost Crkva nije upotrijebila u hrvatskim jadranskim zemljama niti imala uspjeha za gotovo puna dva stoljeća, iako su jadranski Hrvati bili susjedi Italije, dragovoljni prijatelji i podložnici bizantske kršćanske države.

Ove dvije širiteljske sile kršćanstva bile su za pape Honorija I. (625–638), za kojega su Hrvati došli na Jadran, i za njegova nasljednika Severina (638–640) u međusobnoj borbi, pa su se međusobno smetale i paralizirale.¹⁰¹ Istom 3. kolovoza 640, kad je za papu izabran Ivan IV. Solinjanin, prijatelj i štitićenik ravenškoga egzarha Izacija, nastala je mogućnost apostolskoga djelovanja i širenja kršćanstva među Hrvatima i sa strane bizantskih državnih vlasti i sa strane Rimske Crkve.¹⁰² I uistinu, izvori nam vele da je uspješan rad na pokrštenju Hrvata otpočeo za života Heraklija I. († 11. veljače 641) i pape Ivana IV.

I rani osnutak splitske metropolije, koje se jurisdikcija protezala tadašnjim zemljama Jadranske Hrvatske,¹⁰³ govori nam da početak pokrštenja Hrvata valja staviti u prve godine četvrtoga desetljeća 7. stoljeća. Crkvena se organizacija kod novoobraćenih poganskih naroda u ranome srednjem vijeku provodila istom kada bi bili postignuti prvi znatni uspjesi u obraćenju,¹⁰⁴ pa je tako moralo biti i u Jadranskoj Hrvatskoj.

U poslanici pape Agatona caru Konstantinu IV. i njegovim sinovima 680. imamo suvremeni dokaz da je velik dio Hrvata obraćen na kršćanstvo prije 680. U toj poslanici papa veli da su za tadašnja vjerska pitanja zabrinuti ne samo biskupi prisutni na Rimskom saboru nego i odsutni biskupi koji rade među novoobraćenim narodima: Langobardima, Slavenima, Francima, Galima, Gotima i Britancima.¹⁰⁵ Za te narode papa veli da su »*iste vjere s nama*«, što znači da je i neki slavenski narod već prije 680. primio kršćanstvo i priznavao ugled sv. Petra i Apostolske Stolice u Rimu. Kako smo već spomenuli, to je mogao biti samo

99. Vidi: D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 210–213; 249–254; ISTI, *Hrvati i Srbi*, str. 57 sl.

100. Vidi: P. J. KIRSCH, *Kirchengeschichte*, I, Freiburg im Br., 1930; J. card. HERGENROTHER, *Handbuch der allg. Kirchengeschichte*, 3. izd., Freiburg im Br., 1884.

101. Vidi bilj. 24–26.

102. Vidi bilj. 28 i 31.

103. D. MANDIĆ, *Bosna i Hercegovina*, I, Chicago, 1960, str. 363–73; ISTI, *Rasprave i prilozi*, str. 32–50.

104. Vidi: D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 81 sl. te 121, bilj. 82.

105. Vidi bilj. 66.

hrvatski narod,¹⁰⁶ za koji u poslanici pape Agatona imamo suvremeno svjedočanstvo da je već prije 680. kao narod bio kršćanski.

Da su jadranski Hrvati kao narod primili kršćanstvo mnogo prije franačkoga gospodstva na početku 9. stoljeća, svjedoče nam izvorna pisma pape Ivana VIII. 879. i Ivana X. 924. I jedan i drugi papa tvrdi da su Hrvati primili kršćanstvo iz Rima, a ne s druge strane, pa ni akvilejske ili franačke. U izvornom pismu kleru i hrvatskom narodu 7. lipnja 879. Ivan VIII. veli da su »oci vaši« primili kršćanstvo od Apostolske Stolice u Rimu.¹⁰⁷ U pismu hrvatskomu vojvodi Branimiru istoga dana Ivan VIII. piše: »tvoji oci« primili su kršćanstvo pripovijedanjem Apostolske Stolice u Rimu.¹⁰⁸ Izraz »tvoji oci« ne označuje samo rođenoga oca Branimirova, nego njegova oca i više njegovih pređa (praroditelja). Ako je Branimir 879. imao 40 godina i ako računamo samo trojicu od njegovih »otaca«: oca, djeda i pradjeda, tada iz suvremenih svjedočanstava Ivana VIII. vojvodi Branimiru i hrvatskomu narodu moramo zaključiti da su se jadranski Hrvati i njihovi vladari obratili na kršćanstvo mnogo prije franačkoga gospodstva u Jadranskoj Hrvatskoj.

Akademik dr. Branko GUŠIĆ, u predavanju održanom u Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu 9. travnja 1970, istaknuo je da dva najstarija relikvijara ninske biskupije: burza s lopaticom sv. Asela i drvena škrinjica nepoznatoga sveca, obložena srebrenim limom, imaju karakteristike uresnih radova 7. i 8. stoljeća u Zapadnoj Evropi.¹⁰⁹ Budući da je ninska biskupija osnovana tek između 863. i 867,¹¹⁰ navedeni relikvijari nisu rađeni po narudžbi te biskupije, nego su morali doći u njezinu riznicu iz dvorske kapelice hrvatskih vladara u Ninu, što nam govori da su hrvatski vladari u Ninu bili kršćani u 8. i 7. stoljeću po Kristu.

Papa Ivan X, sazivajući prvi crkveni sabor u Splitu 924, u pismima hrvatskomu kralju Tomislavu i drugim državnim i crkvenim velikašima tvrdi da su Hrvati primili kršćanstvo od Apostolske Stolice, i to prije Sasa (Nijemaca),¹¹¹ koji su se obratili na kršćanstvo u prvoj i drugoj četvrtini 8. stoljeća.

U povijesti dva vjerodostojna neovisna suvremena izvora čine puni dokaz za neki povijesni događaj. Za rano krštenje Hrvata takve izvore imamo u bizantskom svjedočanstvu koje je zabilježio K. Porfirogenet u svom djelu *O upravi carstvom*, i u splitskom svjedočanstvu, koje su zabilježili Toma arhidakon i nepoznati pisac

106. Vidi bilj. 66–70.

107. »... quia velut karissimi filii ad sanctam romanam ecclesiam, unde parentes vestros melliflua sancte predicationis dogmata suscepisse agnoscitis...« (*Johannes VIII, Reg., ep. 206, MGH, Ep. VII, str. 165 sl.*; MANSI, XVII, str. 126; JAFFÉ, *Reg. pont. rom.*, I, 3260 (2479); F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora*, str. 205.

108. »Paterno amore utpote karissimum filium ad gremium sancte sedis apostolice matris tue, de cuius videlicet purissimo fonte patres tui melliflua sancte predicationis potavere fluentia, redeuntem suscepimus...« (*Johannes VIII, Reg., ep. 190, MGH, Ep. VII, str. 152*; MANSI, XVII, str. 127; JAFFÉ, *Reg. I, 3259 (2478)*; F. ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, str. 202 sl.

109. B. GUŠIĆ, *Najstarije hrvatsko naseljenje oko Nina, JA, Predavanja*; sv. 39, Zagreb, 1970, str. 28. Vidi također: I. PETRICIOLI, *Povijest grada Nina, Zadar, 1969*, str. 299–354, poimence str. 338–341.

110. Vidi: D. MANDIĆ, *Hrvati i Srbi*, str. 66. sl.

111. »Quis enim ambigit, Sclauinorum regna... cum a cunabulis escam praedicationis apostolicae ecclesiae perceperunt cum lacte carnis, sicut Saxones nouo tempore a nostro antecessore pia memoriae Gregorio papa doctrinam pariter et litterarum studia...« (*Bibliotheca Vaticana, Cod. barb. lat. 828, fol. 130 r.*; F. RAČKI, *Documenta*, 189; F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora*, str. 216).

djela *Historia Salonitana Maior*. Istina, navedeni pisci nisu suvremenici krštenju Hrvata, za koje svjedoče, ali su oni mogli i stvarno crpli svoja izvješća iz vjerodostojnih suvremenih izvora.

K. Porfirogenet napisao je svoje djelo *O upravi carstvom* 948–952. koristeći se izvornom građom, koja se još tada nalazila u carskom arhivu u Bizantu, na prvom mjestu izvještajima carskih upravitelja u Dalmaciji i njihovih pretpostavljenih egzarha u Ravenni.¹¹² Tu je građu nadopunio izvještajima svojih vojničkih i diplomatskih službenika 10. stoljeća, kao i svjedočanstvima predstavnika onih naroda o kojima je pisao. O pokrštenju Hrvata na osnovi navedene građe Porfirogenet govori tri puta: za hrvatskoga vojvode Porge (pogl. 31), za vojvode Porina (pogl. 30) i za cara Vasilija I. Macedonca (pogl. 29).¹¹³ U pogl. 31, u kojem Porfirogenet posebno naglašava vlastitu hrvatsku predaju («*kažu sami Hrvati*»), car ovako piše o pokrštenju Hrvata:

»Car Heraklije pak poslao je i doveo iz Rima svećenike, od kojih je učinio nadbiskupa, biskupa te svećenike i đakone, i pokrstio je Hrvate, a ti su Hrvati u to doba imali za vladara Porgu.«¹¹⁴

Sva rukopisna predaja i cijeli sadržaj i tijek ovoga stavka govore da je on izvoran i da ga je napisao sam Porfirogenet. Prema tome, ovaj stavak valja uzeti onako kako on glasi. U navedenom stavku Porfirogenet jasno i izričito svjedoči da je hrvatski vojvoda Porga i jedan znatan, vodeći dio Hrvata primio kršćanstvo za cara Heraklija I. (+ 11. veljače 641), kad je taj preko svoga predstavnika u Ravenni doveo u Dalmaciju svećenike, pripadnike Rimske Crkve i rimskoga obreda. U istom poglavlju Porfirogenet navodi da je Porga bio sin onoga hrvatskoga vladara koji je Hrvate doveo na Jadran.¹¹⁵ Time car ponovno potvrđuje svoj navod da je vodeći dio Hrvata primio krštenje prije smrti cara Heraklija.

Bogatom riznicom starih izvora splitske metropolije, koji su se kasnije izgubili, koristili su se splitski arhidakon Toma (+ 1268) i pisac djela *Historia Salonitana Maior*. O prvim počecima kršćanstva među Hrvatima Toma arhidakon piše:

»U to je vrhovni svećenik (papa) poslao nekoga poslanika, imenom Ivana, rodом iz Ravene, koji je hodeći po Dalmaciji i HRVATSKOJ, spasonosnim opomenama poučavao kršćane...

Historia Salonitana Maior to ovako precizira i nadopunjuje:

»U to je vrhovni svećenik Ivan Četvrti poslao nekoga legata, imenom Ivana, rodом iz Ravene, koji je hodeći po Dalmaciji i Hrvatskoj spasonosnim opomenama pou-

112. O izvješćima koje su u Carigrad slali carskom dvoru dalmatinski upravitelji i ravenski egzarhi imamo spomena u pismu Grgura I. Kaliniku, egzarhu Italije u Raveni, u svibnju 999.; »Unde necesse est, ut haec ipsa piissimis imperatoribus nostris suggerere festine debeatis...« (*Gregorii I, Reg. IX, ep. 154, MGH, Ep. II, str. 154*). Iste godine papa je pisao ravenskom nadbiskupu Marinijanu: »... Excellentissimum vero exarchum petere studeat, ut haec ipsa suis suggestionibus piissimis imperatorum auribus innotescat...« (*Gregorius I, Reg. IX, ep. 155, MGH, Ep. II, str. 156*).

113. Vidi: D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 96–99.

114. C. PORPHYR., *De adm. imperio*, cap. 31, grčki tekst u izd. Moravcsik-Jenkins, str. 148, red 21–25.

115. C. PORPHYR., *De adm. imperio*, cap. 31, grčki tekst, Moravcsik-Jenkins, str. 148, red 20 sl.

116. Vidi bilj. 65.

čavao kršćane... Ivan, rodом Ravenjanin, primivši posvećenje od gospodina pape Ivana, kao добри pastir povrati se svojim ovcama...»¹¹⁷

Kako smo gore naveli, Toma arhidakon i *Historia Salonitana Maior* tvrde da je pokrštenje Hrvata otpočelo odmah nakon izbora pape Ivana IV. Solinjanina, dakle 640, još za života cara Heraklija,¹¹⁸ kojemu K. Porfirogenet po svom mentalitetu pripisuje pokrštenje Hrvata uz suradnju s tadašnjim poglavarom Rimske Crkve.¹¹⁹

Toma arhidakon i *Historia Salonitana Maior*, koji su zabilježili splitsko svjedočanstvo o pokrštenju Hrvata, nisu poznavali djelo K. Porfirogeneta, koji je zabilježio bizantsko svjedočanstvo o tom pitanju. Ako se njihova svjedočanstva stvarno slažu u bitnostima, to nije moglo nastati nego samo tako što su ti pisci vjerno iscrpli stare vjerodostojne izvore, koji su se u njihovo vrijeme još nalazili u arhivu splitske metropolije, odnosno u carskom arhivu u Bizantu.

Da se Hrvati nisu obratili za cara Heraklija I, nego da su za njegova suvremenika pape Ivana IV. (640–642) još bili pogani, N. KLAIĆ navodi za dokaz što je taj papa poslao opata Martina među »narode« u Dalmaciju i Istru, što znači da su tada Hrvati bili pogani.¹²⁰

Istina je da je naziv »narodi« (*gentes*) u ranome srednjem vijeku kod kršćanskih pisaca bio tehnički izraz za poganske narode,¹²¹ ali se tim izrazom nazivalo bivše poganske narode i onda, kada bi se ti djelomično ili potpuno obratili na kršćanstvo. Tako papa Agaton u poslanici caru Konstantinu IV. 680. naziva »gentes« (narodi) tadašnje Franke, Gale, Gote i Britance,¹²² iako su ti narodi 680. bili djelomično ili potpuno primili kršćanstvo. Imajući u vidu to uže i šire značenje izraza »gentes« (narodi), ja sam 1963. u djelu *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti* naglasio da su Hrvati u Dalmaciji bili u većini još pogani kad je Ivan IV. poslao među njih opata Martina 640. ili 641, iako je pokrštenje jadranskih Hrvata otpočelo za pape Ivana IV. osnutkom splitske metropolije i važnim obraćenjem hrvatskoga vladara Porge i većega broja drugih Hrvata između rijeke Zrmanje i Cetine.¹²³

Da je veći dio Hrvata bio pokršten već prije polovice 8. stoljeća, dokazuje i no-vootkriveno pogansko groblje u Ždrijacu, sjeverozapadno od Nina. Prema saopćenju Gerharda LEDIĆA u *Vjesniku u srijedu* (Zagreb, 8. rujna 1971, broj 1010, str. 27-30), na Ždrijacu kod Nina dosad je otkopano 250 grobova iz druge polovice 8. i početka 9. stoljeća, a pretpostavlja se da će se na tome mjestu naći ukupno oko 1000 grobova. U jednom grobu nađen je srebreni novac franačkoga cara Lotara I. (840–855).

117. »Interea summus pontifex Joannes quartus misit quendam legatum, homine Joannem, patria Ravenatem, qui partes Dalmatie (et Chroatie) peragrando, salutaribus monitis christicolis informaret... Joannes patrie Ravenatus, consecratione suscepta a domino papa Joanne... tanquam bonus pastor ad proprias oves accessit...« (N. KLAIĆ, *Historia Salonitana Maior*, str. 94.)

118. Vidi bilj. 65.

119. Vidi bilj. 54.

120. N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971, str. 195.

121. Vidi: Du CANGE, *Glossarium*, III, str. 508 pod riječi »gentiles«.

122. Vidi bilj. 66.

123. D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 113 sl.

Dosadašnja iskopavanja utvrdila su niz činjenica iz kojih se već mogu stvarati povijesni zaključci i izvodi, koji neće biti opovrgnuti, kako nam sve govori, daljim iskopavanjima. Jedan od tih izvoda jest da groblje na Ždrijacu nije bilo opće hrvatsko groblje, u kojem bi se pokopavali tadašnji Hrvati pogani i kršćani. Na Ždrijacu je isključivo groblje tadašnjih Hrvata-pogana iz Nina i okolice.

Druga činjenica koju su utvrdila dosadašnja iskopavanja jest da su poganski grobovi Hrvata na Ždrijacu uvijek novi, naime, u njima se nisu pokopavali drugi mrtvaci. Stari slavenski običaj da mrtvace pokopavaju u polju i po šumama, svakoga za se, zabilježio je češki vojvoda Bretislav 1039. u dekretu koji je izdao višlanskim stanovnicima,¹²⁴ odakle je doselila većina Hrvata u svoju južnu domovinu. Hrvati-pogani držali su vjerskim zlodjelom ometati mir pokojnikov prevrćući njegove kosti u grobu. U Bosni i Hercegovini ta je predaja zabilježena u natpisima srednjovjekovnih grobnih spomenika, zvanih stećci.¹²⁵

Kako smo rekli, dosad je na Ždrijacu otkriveno 250 poganskih grobova, a računa se da će tu biti do 1000 raka. Prema arheološkim ostacima Hrvati-pogani pokopavali su se na Ždrijacu od druge polovice 8. do polovice 9. stoljeća, dakle oko 100 godina. Ako grobova bude 1000, to znači da se svake godine u Ždrijacu pokopalo prosječno po 10 Hrvata-pogana. Donedavno je smrtnost i kod kulturnih naroda u Evropi iznosila 15 – 20 osoba na 1000 stanovnika. U Aziji i Africi, među narodima sa slabom higijenom, smrtnost iznosi od 30 do 35 na 1000 stanovnika. U ranome srednjem vijeku higijena je općenito bila veoma slaba, pa je godišnji pomor među Hrvatima 8. i 9. stoljeća morao biti velik, najmanje 25 – 30 na 1000 osoba. To govori da u to vrijeme u Ninu i okolici nije živjelo Hrvata-pogana više od 350 do 400 duša. Iako je tada broj hrvatskoga pučanstva u Ninu i okolici bio manji nego za Petra Krešimira IV. u 11. stoljeću, navedeni broj pogana u drugoj polovici 8. i prvoj 9. stoljeća ne može predstavljati nego manjinu tadašnjega hrvatskog pučanstva u Ninu i okolici. To znači da je u drugoj polovici 8. i prvoj polovici 9. stoljeća većina Hrvata u Ninu i okolici bila kršćanska. Ti su se pokopavali po crkvama u Ninu i okolici i u grobljima oko tih crkava. Budući da su kršćani blagoslovljene grobove držali posvećenima, to su svake 20 – 30 godine u iste grobove pokopavali nove mrtvace. Tako su stare kosti i njihovi arheološki ostaci bili isprevtani i uništeni, pa nećemo naći arheološke ostatke o kršćanskim grobljima, kao što se sad nalaze na poganskom groblju u Ždrijacu.

Iz svega što smo dosad napisali valja izvesti da je papa Ivan IV. Solinjanin začetnik, otac i pokretač pokrštenja Hrvata. On je odmah prvih mjeseci poslije svoga izbora za papu poslao u svoj stari rodni kraj Ivana Ravenjanina, kojega mu je preporučio ravenški egzarh Izacije u ime cara Heraklija I. Ivan IV. naredio je Ivanu Ravenjaninu da mirnim, evandeoskim propovijedanjem radi na obraćenju Hrvata u Dalmaciji, koja je tada bila isključivo jurisdikcionalno područje rimske

124. »... qui in agris sive in silvis suos sepeliunt mortuos...«, V. VANEČEK, *Novy tekst (varianta) dekretu Bretislavovych z r. 1039, Slavia Antiqua*, III, Poznan, 1952, str. 134. Slično *Cosma Pragensis* (+ 1125), *MGH, SS*, II. Oto Bamberški, koji je uveo kršćanstvo među Slavene u Pomeranu, naređuje »da kršćani svoje mrtvace ne pokopavaju po šumama i poljima među poganskim (grobovima)« (R. VIRCHOW, *Ueber Hunengräber und Pfahlbauten*, Berlin, 1866, str. 8). Vidi također: R. TURK, *Mohyly českých Charvatu (Les tumulis des Croates Tscheques)*, *Slavia Antiqua*, V, Poznan, 1954/56; str. 103–157.

125. Vidi: D. MANDIĆ, *Bogomilska crkva bosanskih krstjana*, Chicago, 1962, str. 99–103, 115–117, 378.

patrijaršije.¹²⁶ I kad je Ivan Ravenjanin uspio s važnim obraćenjem hrvatskoga vojvode Porge i većega broja drugih Hrvata između rijeke Zrmanje i Cetine, Ivan IV. u prvom tjednu poslije svoga papinskoga ređenja zaredio je Ivana Ravenjanina za nadbiskupa u novome romanskom naselju Splitu nedaleko od staroga Solina.¹²⁷ Tu je obnovio staru salonitansku metropoliju da bude sila koja će sve Hrvate prevesti na kršćanstvo i trajno središte duhovnoga života Hrvata u budućim stoljećima.

Kako su se Hrvati obraćali na kršćanstvo slobodnom voljom, a ne silom, to je i u primorskim krajevima, gdje je najprije otpočelo pokrštavanje Hrvata, zadugo ostao ne mali broj obitelji u poganstvu. I oni koji bi se obratili dugo su zadržali poganske običaje i navike. Bilo je i preobrata, kao s Neretljanima, koji su se nakon pokrštenja povratili na poganstvo.¹²⁸ U Slovinju, između Gvozda i Drave, kršćanstvo se znatno raširilo tek radom slavenskih apostola sv. Ćirila i Metoda.¹²⁹ Neretljani su se povratili na kršćanstvo tek za cara Basilija I. Makedonca (867. do 886).¹³⁰ Među Hrvatima općenito kršćanstvo se ojačalo i produhovilo od 803, kad su jadranski Hrvati došli u neposredni doticaj s franačkim kršćanstvom. Od toga doba imamo spomena o podizanju brojnih crkava i samostana po svim krajevima Zapadne Bijeke Hrvatske. Taj su rad nastavili i u širokim narodnim slojevima produbili svećenici glagoljaši potkraj 9. i na početku 10. stoljeća obavljajući službu Božju na crkvenoslavenskom jeziku, koji su tadašnji Hrvati dobro razumjeli, i propovijedajući im u živom hrvatskom jeziku. U papinskim pismima 9. stoljeća i u zapisnicima splitskih sabora 925. i 928. nema nikakva spomena da bi još tada bilo pogana među Hrvatima. Sazivajući prvi Splitski sabor 924. papa Ivan X. Hrvate drži starim kršćanskim narodom i naziva ih »preposebnim sinovima Rimске Crkve«.¹³¹

126. Vidi: D. MANDIĆ, *Bosna i Hercegovina*, I, Chicago, 1960, str. 361–433; ISTI, *Rasprave i prilozi*, Rim, 1963, str. 32–50.

127. Vidi bilj. 62–64.

128. C. PORPHYR., *De adm. imperio*, cap. 29, Moravcsik-Jenkins, str. 126, red 80–84; cap. 36, str. 164, red 9 sl.

129. Vidi: *Ljetopis Popa Dukljanina*, pogl. 9, F. ŠIŠIĆ, *Letopis*, str. 301; »*Kraljevstvo Hrvata*«, pogl. 9, F. ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, str. 392; D. MANDIĆ, *Rasprave i prilozi*, str. 123–129.

130. Vidi bilj. 128.

131. »Et quia Sclavi(ni) specialissimi filii sancte romane ecclesie sunt« (N. KLAJČIĆ, *Historia Salonitana Maior*, Beograd, 1967, str. 96; RAČKI, *Documenta*, str. 189; ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora*, str. 215 sl.)